

Hybride

KUNSTEDUCATIE

HOE GA JE IN JE ONDERWIJSPRAKTIJK OM MET DE CURRICULUMTHEORIE?

Iedere leerling zou essentiële kunstinzichten moeten kunnen verwerven die van belang zijn voor een brede algemene en persoonlijke vorming, voor een eventuele loopbaan in de kunst en voor een goede toekomst. Doorlopende leerlijnen zouden kunstkennis, kunstvaardigheden en de interesse voor kunst van leerlingen steeds verder moeten bevorderen. Maar hoe ga je als docent met deze curriculumtheorie om in je onderwijspraktijk? Moet je doorlopende leerlijnen als voorschriften beschouwen die nauwgezet uitgevoerd moeten worden gericht op betere prestaties? Of kunnen doorlopende leerlijnen beter als flexibele, ontwikkelingsgerichte instrumenten gehanteerd worden?

AUTEUR: MARIE-THÉRÈSE VAN DE KAMP // PO / VO

EEN HYBRIDE VISIE OP KUNSTEDUCATIE

De kunstkennis en kunstvaardigheden die van belang zijn voor het leren over en door kunst, vormen het uitgangspunt van de doorlopende leerlijn hybride kunsteducatie. Het inhoudelijke concept van hybride kunsteducatie werd eerder toegelicht in Kunstzone 6-2010 op de pagina's 10 t/m 15. Hybriditeit is een transformatie van bestaande vormen uit verschillende contexten tot een nieuwe vorm. Creëren in de kunst is gericht op transformatie van concepten, ervaringen of gevoelens in beelden, muziek en/of performances. In deze leerlijn worden inzichten over kunst en over leren en instructie met elkaar

verbonden. In de hedendaagse kunst is sprake van hybriditeit door innovatie in mono- en transdisciplinaire vormen van kunst, transculturaliteit als gevolg van globalisering en transmoderniteit of metamodernisme, een synthese van verworvenheden uit het modernisme en postmodernisme. Inzichten over leren en instructie laten eveneens hybriditeit zien: 'Wanneer docenten leren denken over doceren, vanuit het perspectief van het leren door hun leerlingen en leerlingen leren denken over leren vanuit het perspectief van doceren, ontstaat de optimale situatie voor effectief leren, dan laten leerlingen het zelfregulerende vermogen zien, dat het meest gewenst is bij het leren' (volgens Hattie, 2009).

KERNDOELEN VAN DE LEERLIJN

- > **Leren over kunst:** De leerling heeft kunst ervaren en heeft kunstzinnig inzicht ontwikkeld. De leerling kent de waarde(n) en betekenis(sen) van kunst(en) voor zichzelf en van kunst(en) in verschillende maatschappelijke en kunsthistorische contexten.
- > **Leren door kunst:** De leerling kan zelfstandig een creatief en kunstzinnig onderzoeksproces ontwikkelen dat leidt tot de productie en de presentatie van eigen werk. De leerling kan reflecteren op het eigen product en proces (en het product en proces van anderen).

KUNST ALS KERNDOMEIN

Kunst als kerndomein bevat een kenmerkende wijze van ervaren, denken (discours) en creëren: via beelden, dans, muziek of theater. Leren door en over kunst is een affectief, sensomotorisch, creatief, cognitief, metacognitief en sociaal leerproces van *embodied*, *imaginative cognition* en *creativiteit*. *Embodied cognition* gaat over de wisselwerking tussen lichaam en geest in leerprocessen, en over het gegeven dat abstracte concepten gebaseerd zijn op lichamelijke, emotionele en zintuiglijke ervaringen. *Imaginative cognition* is verbeeldingsvermogen, het vermogen om mentale beelden te vormen van datgene wat niet aanwezig is of wat nog niet eerder ervaren is. *Creativiteit* is de interactie tussen vaardigheid, proces en omgeving waardoor een individu of groep een waarneembaar product kan maken dat als nieuw en nuttig beschouwd kan worden in een bepaalde sociale context. (Bullock & Reber, 2013; Efland, 2004; Gardner, 2006; Goodman, 1976; Immordino-Yang & Damasio, 2007; Immordino-Yang, 2011; Leder, Belke, Oeberst & Augustin, 2004; Plucker, Beghetto & Dow, 2004.)

LEREN EN INSTRUCTIE

Goede leerprocessen vergen duidelijke doelstellingen en criteria om het leren inzichtelijk te maken en te verbeteren. Toetsen ondersteunen een goed leerproces mits voorzien van adequate feedback. Doorlopende leerlijnen zouden in de praktijk niet alleen op behaalde leerresultaten maar vooral op de verworven inzichten in leerprocessen gefocust moeten zijn. Door steeds complexere - meer uitdagende - leeractiviteiten te selecteren en daarbij passende activerende werkvormen en door het leren in complexe, authentieke contexten plaats te laten vinden, wordt het leren niet alleen effectiever maar ook betekenisvoller voor leerlingen. Goede leerprocessen vergen betrokkenheid en inbreng van zowel leerlingen als docenten. Leren is dus een individueel en een sociaal proces en vindt plaats in *learning communities*.

KUNSTVAARDIGHEDEN	AFFECTIEF	SENSOMOTORISCH	COGNITIEF	CREATIEF	METACOGNITIEF	SOCIAAL
Eenvoudig	Selectieve aandacht	Herkennen Reproducen	Onthouden Begrijpen	Associëren	Proces beschrijven	Samenwerken
KUNSTKENNIS DOMEINEN Complex	Geïnternaliseerd waardensysteem	Flexibele expertise Creëren	Concepten creëren	Transformeren	Zelfbewustzijn Eigenaarschap	Co-creëren
Kunst(vocabulaire) kennis	Waarde en betekenis(sen) begrijpen van kunstbegrippen	Begrippenkennis (verschillende kunsten) Observeren Ervaren	Begrippen & connotaties Kunsthistorisch redeneren	Vrij associëren Combineren Experimenteren Ontwikkelen	Leren Vormgeven Proces begrijpen	Intrapersoonlijke Interpersoonlijke kennis in relatie tot kunst (processen)
Conceptuele kennis (en kernconcepten)	Inleven Open staan voor... Kunst waarderen	Differentiëren Attribueren Verbeelden Vormgeven	Conceptualiseren Contextualiseren Kunst interpreteren Abstraheren	Creëren Ambigüiteit Innoveren Transformeren	Doorzetten Onderzoeken Reflecteren	Inleven Helpen Respecteren Inspireren
Procedurele kennis (en attitudes)	Initiëren (ervaringen met kunst) Concentreren Betrokken zijn Expressie	Kunst analyseren Verbeelden Ontwerpen, vormgeven Producen Durven experimenteren	Differentiëren Kritisch en creatief denken Onderzoekende houding aannemen	Divergent denken <i>Problem finding</i> <i>Problem solving</i> Kritisch selecteren	Evalueren van proces en product Open en flexibele houding aannemen	Communiceren Presenteren Feedback geven en ontvangen Evalueren
Metacognitieve kennis	(Jezelf) Motiveren Inspiratiebronnen kennen/opzoeken Empathie Persoonlijke visie ontwikkelen	Reguleren van kunst analyse vaardigheden Reguleren van eigen vormgevingsvaardigheden Persoonlijke stijl ontwikkelen	Kunstzinnig inzicht Reflecteren op/over eigen werk, kunstwerken en de (kunst)wereld	Initiëren van een creatief proces Reguleren van het eigen creatieve proces Authentiek/innovatief durven zijn	Zelfkennis Kennis van taken Strategie kennis Reguleren van het eigen leerproces Reflecteren op proces en product	Verantwoordelijkheid nemen Betrokken zijn Synergie Co-creëren

Matrix Hybride kunsteducatie - Taxonomie van kunstzinnige leerdoelen: kunstvaardigheden en kunstkennisdomeinen. © M.T.A. van de Kamp, 2013.

KUNSTZINNIGE LEERPROCESSEN

Het model van de hybride kunsteducatie (zie afbeelding) verbindt inzichten over artistieke en creatieve processen van kunstenaars met de analyses en theorieën van kunsttheoretici over kunst (in verschillende contexten als tijden, plaatsen en functies van kunst) met inzichten over leerprocessen en de rol van instructie daarin. In kunstzinnige leerprocessen vormt een specifieke inspiratiebron de aanzet tot bespiegelingen en associaties. Daaruit ontstaat een artistiek en creatief onderzoeksproces. Divergente denkprocessen (brainstormen, associëren) leiden daarin tot een probleemstelling die vervolgens uitgewerkt wordt in een product of productie. Dit kunstzinnige leerproces kan zowel mono-, multi-, inter- als transdisciplinair georiënteerd zijn en productief of theoretisch zijn. In de hedendaagse kunst zie je dat de conceptuele processen meer multi- of interdisciplinair zijn (kennis over kunst - receptie en reflectie in meerdere kunst- en andere disciplines) en de productieprocessen vaak hetzij monodisciplinair (kennis door kunstproductie als een foto, sculptuur of designobject) of transdisciplinair zijn (kennis door kunstproducties als installaties, performances - vaak co-creaties).

De doorlopende leerlijn hybride kunsteducatie biedt scholen, docenten en leerlingen ruimte om keuzes te maken afhankelijk van de profilering en/of beschikbare expertise. Deze leerlijn is gericht op kerndoelen, gericht op leren over en door kunst, en is vervolgens opgebouwd uit twee leerlijnen: de kunstvaardigheden-leerlijn en de conceptuele - kunstkennis - leerlijn. Deze leerlijnen zijn samengevoegd in de matrix (zie afbeelding). Vanuit de keuze voor een meer mono-, multi-, inter- of transdisciplinaire benadering worden belangrijke kunst-

CITATEN OVER KUNSTVAARDIGHEDEN

NB: De kleuren passen bij de vaardigheden zoals gebruikt in bovenstaande matrix.

AFFECTIEF

'Kunst is niet een kwestie van een onschuldige smaak. Er bestaat geen 'neutrale' kijk op. Kunst is er, om ons te bevrijden van de dictatuur van onze cultuur. Onze eigen - niet van buiten, maar van binnen. Kunst is er om ons te herinneren dat alle wetten van wat mooi is en waardevol, door mensen gemaakt worden en dus altijd voor verandering vatbaar zijn.' Marlene Dumas (2012). *Speech bij het in ontvangst nemen van de Vermeerprijs*.

SENSOMOTORISCH

'Er is een verschil tussen *gangbare* en *uitdagende aanspreking* van de waarneming.' Van Maanen (2005). *Als alles kunst heet vervaagt de waarde van kunst voor de samenleving*. Boekman 65.

COGNITIEF

'Het ervaren van een kunstwerk zet denkramen open, bereikt verrassende gebieden op zowel emotioneel als cognitief niveau en is daarmee een onmisbaar onderdeel van het onderwijs op scholen van allerlei typen onderwijs.' Muziektheatergezelschap Orkater (2012). *Over de voorstelling 'Kamp Holland'*.

CREATIEF

'Als ik mezelf loopbaanadvies moest geven voor over vijftig jaar dan zou ik kijken naar alle dingen die een computer kan doen. Dus alles wat gebaseerd is op feiten en logisch redeneren. En dat zou ik

mijden als de pest. En dan zou ik kijken naar wat een computer nooit kan. En dat zou ik gaan doen. Dingen zoals kunst, poëzie en creativiteit. Die zijn per definitie menselijk.' Ben Hammersley, hoofdredacteur *Wired UK* in VPRO's Tegenlicht, 14-10-2013

METACOGNITIEF

'Degenen die geleerd hebben van de kunstvakken - nieuwe patronen te herkennen, weten hoe je van je eigen fouten kunt leren en hoe je problemen kunt oplossen door je voorstellingsvermogen te gebruiken - zijn degenen die de nieuwe antwoorden zullen kunnen geven die we het meest nodig hebben in de toekomst.' Ellen Winner & Lois Hetland (2007). *Art for our sake*.

SOCIAAL

'De ontwikkeling van cultuur was voor *Homo sapiens* een enorme vernieuwing; ze leidde tot het ontstaan van een taal en een gemeenschappelijk cognitief netwerk van inzichten dat kennis of levensduur van het individu overstijgt, waar volgende generaties een beroep op kunnen doen en dat ook van generatie op generatie wordt doorgegeven. Culturen verspreiden deskundigheid: er zijn vroedvrouwen en genezers, krijgers en bouwers, boeren en wevers. De kennis binnen elk van die domeinen wordt gedeeld, en degenen met het diepste inzicht zijn de gidsen en leraren voor de anderen.' Daniel Goleman. (2013) *Aandacht. Het fundament van emotionele intelligentie*.

© M.T.A. van de Kamp, 2010, 2013 - Model Hybride Kunsteducatie.

vaardigheden in een aantal verschillende kunstkennis-domeinen steeds verder ontwikkeld. Kunstzinnige leerprocessen kunnen oneindig gevarieerd zijn. Daarom zou in een doorlopende leerlijn voor kunsteducatie ruimte geboden moeten worden voor verschillen tussen leerlingen, docenten en scholen, en voor de variëteit en het karakter van kunst. Tegelijkertijd zou een stimulans geboden moeten worden tot verbeteringen van het leren.

FLEXIBELE, ONTWIKKELINGSGERICHTE INSTRUMENTEN

Doorlopende leerlijnen kunnen als flexibele ontwikkelingsgerichte instrumenten ingezet worden. In de eigen onderwijspraktijk zouden docenten vanuit hun eigen succeservaringen (ook die volgens hun leerlingen) kunnen bestuderen hoe zij vanuit die ervaringen vernieuwingen en verbeteringen gefaseerd vorm kunnen geven, steeds in overleg met leerlingen en collega's. In een iteratief onderzoeksproces kunnen steeds diepgaandere inzichten ontstaan. Inzichten over de wijze waarop kennis *over en door* kunst door leerlingen geconstrueerd wordt en goede manieren waarop docenten kunstkennis en kunstvaardigheden van leerlingen

zouden kunnen bevorderen. Docenten kunnen het curriculum dan doorlopend verbeteren, vanuit steeds diepgaandere inzichten in wat het leren *over en door* kunst voor leerlingen effectief en betekenisvol maakt. Dat vereist hoogwaardige en actuele inzichten over kunst, vakdidactische, psychologische, pedagogische en onderwijskundige ontwikkelingen. Bovendien vereist het creatieve vermogens van kunstvakdocenten, om zo betekenisvolle leerinhouden en lessen *over en door* kunst vorm te geven.

KUNSTVAKKENNIS

Voor het VO wordt op de HBO-kunstvakopleidingen hard gewerkt aan deze kunstvakkenis zoals de kennisbasis voor kunstvakdocenten laat zien. Anderzijds zijn er knelpunten geconstateerd in het rapport Van Meerkerk & Frankenhuis, *Citroenen proeven* (2013). In het PO worden met het oog op *Cultuureducatie met Kwaliteit* momenteel veel trajecten gericht op deskundigheidsbevordering ontwikkeld. Toch kunnen deze trajecten met betrekking tot kunstzinnige oriëntatie de specifieke kennis en inbreng van vakleerkrachten - opgeleide experts als docent in de kunstvakken - niet werkelijk vervangen. Elk onderzoek naar onderwijsverbetering

DE DOORLOPENDE LEERLIJN HYBRIDE KUNSTEDUCATIE

- > **De Kunstvaardigheden leerlijn.** Deze leerlijn is gericht op het steeds verder ontwikkelen van het geheel van de 21ste-eeuwse kunstvaardigheden: affectieve, sensomotorische, creatieve, cognitieve, metacognitieve en sociale vaardigheden in het domein van de kunst.
- > **De conceptuele - kunstkennis - leerlijn.** Deze leerlijn is gericht op het leren door en over kunst in verschillende contexten, vanuit ervaringen met actuele kunstcontexten. De conceptuele - kunstkennis - leerlijn wordt gekenmerkt door *embodied, imaginative cognition* en bestaat uit vier kennisdomeinen: kunst (vocabulaire) kennis; conceptuele kennis (kernconcepten en contexten als tijden, plaatsen en functies van kunst); procedurele kennis (en attitudes) en metacognitieve kennis.

laat zien hoe essentieel de kennis en rol van de vakdocent is en hoeveel expertise vereist is om complexe kennisprocessen - zoals die van kunst - goed te kunnen begeleiden. Wanneer kunsteducatie met kwaliteit werkelijk kwalitatief goed ingevuld zou moeten kunnen worden, zouden de kunstvakleerkrachten weer een rol van betekenis moeten kunnen spelen in de kunstzinnige oriëntatie in het PO. Dan pas wordt het belang van kwalitatief goed leren *over en door* kunst - als een van de kerndomeinen - werkelijk erkend. ❖

Marie-Thérèse van de Kamp is vakdidacticus bij de Universiteit van Amsterdam, projectleider Expertisecentrum Kunsttheorie en docent kunstvakken, Theresialyceum, Tilburg.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Geraadpleegde bronnen en toelichting zijn te vinden op www.expertisecentrum-kunsttheorie.nl/cms_data/leerlijn_hybride_kunsteducatie.pdf.